

3.4. Вітер І.І. Європейські цінності та їх еволюція за умов глобалізації

Україна як молода держава шукає своє місце в глобальному світі. Для успішного вирішення цього завдання необхідний не лише ефективний економічний розвиток країни, її висока конкурентоспроможність. Не менш, а може й більш важливим питанням є визначення системи ціннісних орієнтирів українського суспільства. Як європейська країна Україна не може не поділяти європейських цінностей, хоча, безумовно, має свої особливості й ментальні пріоритети.

На особливу увагу заслуговує проблема еволюції цінностей під впливом глобалізації, адже глобалізація змінює й модифікує закони й закономірності людського розвитку. Найбільшого впливу глобалізації та четвертої промислової революції як її складової зазнає ринок праці та цінності, що з ним пов'язані. За цих умов завдання держави – забезпечити гармонійний розвиток особистості, сприяти збереженню традиційних та формуванню нових цінностей в українському суспільстві.

Європейський вибір нашої держави, підкріплений значним прогресом у взаємовідносинах України з ЄС, ставить перед суспільством завдання теоретичного осмислення сутності європейських цінностей, їх привабливості для населення країни та адаптації соціуму до європейських стандартів життя. Основними принципами і цінностями західного суспільства є: принцип свободи особистості та індивідуалізм, ліберальна демократія, науковий і культурний прогрес, непорушність права приватної власності, ринкова модель ліберальної економіки тощо. Самі по собі вони вкрай привабливі і, як показують результати соціологічних опитувань, вже знайшли широке визнання в Україні.

За умов зростання динамізму суспільного розвитку, посилення суперечливої дії всесвітньо-історичних процесів глобалізації та

інформатизації на ідентичність народів різних країн первинного значення набувають питання про суть і функції духовних цінностей. Однією з таких цінностей виступає справедливість. Наближення до справедливості в українському суспільстві полягає в скороченні бідності за рахунок встановлення гідної мінімальної годинної заробітної плати в усіх сферах діяльності та в зниженні податкового тиску на малий і середній бізнес. Дотримання жорстких меж децильного коефіцієнту (співвідношення 10% найбільш і 10% найменш забезпечених) є неодмінною умовою справедливості, стабільності суспільства і довіри до влади.

У структурі цінностей сучасного українського суспільства все більшого значення набуває така базова цінність, як сім'я. Інститут сім'ї забезпечує відтворення і збереження народу, збереження його фізичного, морального і інтелектуального здоров'я, гуманістичних традицій. Існує думка, що сім'я є найвеличнішим створінням культури, здатним відтворювати достовірно суспільні, соціалізовані особистості.

Історично для сучасного українського суспільства особливе значення має така цінність, як верховенство закону в силу традиційного втручання різного роду державних чиновників у правову систему. Базовими цінностями є культура, освіта, наука, реалізація яких необхідна для розвитку України за інноваційним шляхом. Є ще одна фундаментальна базова цінність, яка часто залишається без належної уваги, – це довіра до інститутів влади. Без наявності такої цінності у значної частини громадян неможлива стабільність суспільства.

Сьогодні світ увійшов в якісно нову історичну епоху – епоху глобалізму, коли традиційні способи роботи, виробництва, споживання і обміну незворотно змінилися. Глобальні процеси, охоплюючи економічне середовище, також стрімко розвиваються і в соціокультурній сфері. Зі зміною навколишнього світу, в самому широкому сенсі слова, змінюється особистість, трансформуються погляди та ідеї. Життя, спрямоване в майбутнє, примушує людину шукати і створювати нові форми застосування її інтелекту, втілює її найсміливіші задуми. Формується відносно нова група цінностей, яку зазвичай не відносять до базових. Це вимоги глобальної економіки, що розвивається: здатність адаптації до змін в умовах праці, до інформаційних потоків, інноваційна сприйнятливність, інноваційно-впровадницька орієнтація, володіння символічною мовою. Саме ці цінності великою мірою визначатимуть найближчим часом успіх будь-якої людини. Тому вдосконалення, оновлення базових та набуття нових цінностей є найважливішим

соціокультурним та соціоекономічним чинником формування громадянського суспільства і демократичної правової держави в Україні.

Глобалізація значною мірою вплинула на цінності та ідеали національних культур. Особливо це стосується тих цінностей та ідеалів, способу життя, які сформувалися в традиційному, переважно аграрному суспільстві. Ці перетворення стають ще більш кардинальними в епоху четвертої промислової революції, яка виступає одним з характерних проявів глобалізації. Про її (революції) початок було оголошено на міжнародному форумі в Давосі 2016 р. На ньому зазначалося, що людство стоїть на краю нової технологічної революції, яка кардинально змінить те, як ми живемо і працюємо, ставимося один до одного, й торкнеться всіх груп і верств населення, всіх професій тощо.

І дійсно, вибуховий розвиток і поширення нових технологій, їх проникнення в усі сфери людської діяльності приводять сьогодні до швидких і глибоких змін глобальних ринків, структури і характеру сучасного промислового виробництва, економіки і соціальної сфери. Зміни, що відбуваються, настільки значні, що світ вступає, можливо, в найбільший за всю історію технологічний перехід, коли багатство природних ресурсів і дешевизна праці перестають бути основними чинниками зростання. В основі четвертої промислової революції лежить перехід від масового виробництва стандартизованої продукції до гнучкого високопродуктивного виробництва, що випускає індивідуалізовану продукцію. При цьому «наскрізними» технологічними процесами для усіх видів виробництв стають автоматизація і роботизація, а також інтелектуалізація виробничих процесів. Саме ці технології повинні забезпечити принципово іншу якість зростання.

Очевидно, що таке значне явище, як четверта промислова революція, впливає на всі сфери життя суспільства, але найбільшою мірою вона змінює ринок праці. Враховуючи ці зміни та беручи до уваги, що праця за умов глобалізації перетворюється на загальнолюдську цінність, можна стверджувати, що трудова сфера має стати предметом пильної уваги української держави.

Сьогодні на ринку праці можна спостерігати такі тенденції:

Замість менеджера – інженер. Штучний інтелект з успіхом витісняє фахівців, що займаються інтелектуальною рутиною. Найбільш затребувані кадри на ринку сьогодні – технологи, інженери, оператори і наладчики верстатів ЧПУ, програмісти, фахівці у сфері блокчейн. Тобто люди, здатні створювати нові високотехнологічні продукти. Навіть ті професії, які раніше не припускали

глибокого знання технологій, тепер зобов'язують до цього. Маркетолог повинен розуміти, як працюють алгоритми «Гугла», фінансист зобов'язаний розбиратися в ІТ, тому що нові інструменти, той же блокчейн, забезпечуються високотехнологічними рішеннями. Навіть операторам, працюючим в службі доставки піци, скоро доведеться розібратися в тому, як працюють дрони і як ними управляти. Технології так міцно увійшли до нашого життя, що ми усі повинні навчитися мислити як інженери.

Кар'єрний ріст не вгору, а вбік. Наступний тренд четвертої промислової революції – розвиток горизонтальної кар'єри. Інженеру-технологу, наприклад, окрім вузькопрофесійних вимог на зразок розробки складів і способів отримання композиційних матеріалів, треба вміти працювати з документацією і знати англійську мову, щоб читати профільну літературу і не відставати від світових розробок. До того ж сучасний технолог повинен постійно вчитися. І попрацювавши на одному підприємстві, він може піти в суміжну галузь, освоївши новий пласт знань.

Навчання як форма життя. Багато спеціальностей вже сьогодні вимагають, а ще більше спеціальностей зажадають в найближчому майбутньому комплексу особливих навичок – володіння технологіями, уміння вирішувати проблеми, критичного мислення, так само як і навичок міжособового спілкування, таких, як завзятість, готовність до співпраці та вміння співпереживати. Відходять у минуле часи, коли десятиліттями можна було працювати за однією і тією ж спеціальністю або в цій самій компанії. В умовах «економіки вільного заробітку» працівникам упродовж їх трудового життя прийдеється, очевидно, займатися різноманітними «підробітками», а це означає, що впродовж усього життя їм прийдеється навчатися.

Рання профорієнтація. Аудиторія претендентів молодіє. Віковий сегмент 18–20 приростає кожен місяць. Це говорить про те, що вчорашні школярі й студенти готові виходити на роботу і випробувати себе. Більшість з них рано чи пізно переросте вакансії офіціантів і операторів call-центрів, зате отримає досвід спілкування з працедавцем. Це поки що не досить очевидний тренд, але він є і теж сигналізує про настання промислової революції. Швидкий розвиток і зміна світу не залишають часу на довгі роздуми. Сучасним підліткам, якщо вони хочуть бути успішними, коли підростуть, доводиться ще в школі думати про те, яку професію обрати.

Підбір персоналу. Четверта промислова революція змінює швидкість життя. Щоб залишатися на плаву, треба уміти швидко приймати рішення і виконувати поставлені завдання. Набір пер-

соналу – одне з таких завдань. Сучасні технології практично на 100% автоматизують підбір персоналу, роблячи його максимально простим і дешевим. Прості функції пошуку скоро перейдуть до автоматичних сервісів.

Важливою характеристикою праці за умов четвертої промислової революції є зростання значення цифрових технологій. Економічне зростання все більшою мірою базується на технологіях і знаннях, роблячи їх головною продуктивною силою. Передбачається, що цифрова економіка та її досягнення в перспективі стануть ключовим джерелом забезпечення добробуту держав. Важливо і те, що цифрові технології можуть використовуватися у тому числі найменш соціально захищеними групами населення.

Однією зі складових четвертої промислової революції виступає роботизація, яка значною мірою впливає на трансформацію ринку праці й визначає, які професії втратять актуальність, а які спеціальності з'являться. Сьогодні спостерігаються надзвичайні успіхи в розвитку штучного інтелекту. З'являються нові засоби обробки даних у фінансовій сфері, охороні здоров'я, юриспруденції, освіті та забезпеченні обороноздатності держав. Автоматизація, роботизація не є чимось новим – машини поступово замінюють людину з моменту промислової революції. Але сьогодні ці зміни кардинальні.

Зі зміною характеру праці все більша увага дослідників зосереджується на понятті компетентності. У загальному вигляді компетентність – це характеристика, що дається людині в результаті оцінки ефективності (результативності) її дій, спрямованих на вирішення певного кола значимих завдань (проблем). Знання, навички, здібності, мотиви, цінності й переконання розглядаються як можливі складові компетентності, але самі по собі ще не роблять людину компетентною. У цьому визначенні убачається два підходи до змісту поняття «компетенція». Одні дослідники роблять акцент на компетенції як інтегральній особовій якості людини (характеристиці людини), інші – на описі складових її діяльності, її різних аспектів, які і дозволяють їй успішно вирішувати певні проблеми.

Розглядаючи найближче майбутнє, з 2020 по 2035 рр., експерти припускають, що замість професії в сучасному розумінні людина володітиме набором різних компетенцій і навичок, таких як: *hard skills* – професійні навички, яких можна навчити і які можна виміряти: набір тексту на комп'ютері, керування автомобілем, читання, математика, знання іноземної мови, використання комп'ютерних програм (навички роботи переважно з машинами)

та soft skills – розумові й міжособові компетенції: соціальні, інтелектуальні та вольові: комунікабельність, уміння працювати в команді, креативність, пунктуальність тощо (навички роботи з людьми і паперами).

Професії-алгоритми (секретар, синоптик, бухгалтер, оператор call-центру, телефоніст, бібліотекар, таксист, операціоніст, страховий агент, лікар-діагност, листоноша), однотипні завдання яких можна автоматизувати, зникатимуть або трансформуватимуться. За останні 100 років більше 600 професій безслідно зникли, ще 1000 сильно змінилися (сьогодні мало хто згадає, якою престижною була праця пілота дирижабля: у Парижі перед початком Першої світової війни конкурс на цю посаду складав до 50 чоловік на місце). Апарат Nadrian X укладає 1000 шт. цегли на годину – це в 8–10 разів більше, ніж здатна зробити людина. Алгоритм британського медичного стартапа Babylon Health перевершив лікарів за точністю діагностики. Компанія CMR Surgical представила першого британського робота-хірурга Versius. Стартап May Mobility, за підтримки Toyota і BMW, запустив у Детройті першу невелику мережу безпілотного транспорту за фіксованим маршрутом.

На міжнародних форумах економісти говорять про те, що близько 5 млн. робочих місць буде загублено вже до 2020 р. – завдяки розвитку штучного інтелекту, робототехніки, нанотехнологій та інших соціально-економічних чинників. Так, з'являться нові 2,5 млн. робочих місць, але вони вимагатимуть тих нових навичок і умінь, до яких школи і ВНЗ доки готувати не вміють, зокрема, soft skills.

Однією з проблем, яка постає перед суспільством, є проблема еволюції цінності «гідна праця» під впливом інновацій і технологій. Роботи беруть на себе виконання тисяч рутинних операцій і можуть витіснити безліч низькокваліфікованих робочих місць у розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Одночасно з цим передові технології відкривають нові можливості, створюючи умови для появи нових і модернізації існуючих робочих місць, нарощуючи продуктивність і підвищуючи ефективність надання громадських послуг.

За даними останнього обстеження «Євробарометру», три чверті громадян ЄС упевнені, що для їх робочих місць нові технології є благом. Дві третини стверджують, що нові технології сприятливо впливають на суспільство і ще більше покращують якість життя. Водночас, тривоги з приводу майбутнього зберігаються. Жителів розвинених країн турбує масштабний вплив нових технологій на зайнятість. Вони вважають, що зростання нерівності, яке поси-

люється формуванням «економіки вільного заробітку» (у рамках якої організації укладають короткострокові трудові договори із самостійно зайнятими працівниками), сприяє неухильному погіршенню умов праці.

Створення робочих місць в офіційному секторі економіки – це найбільш ефективна політика, яка відповідає здійснюваній Міжнародною організацією праці Програмі гідної праці й дозволяє користуватися перевагами технічного прогресу.

По-перше, нові технології розвивають межі компаній, підтвердженням чому служить швидкий розвиток торгових платформ. Цифрові платформи розширюють масштаби своєї діяльності швидше і з меншими витратами, ніж традиційні компанії. Проте з розвитком інтегрованих віртуальних торгових платформ виникають питання стратегічного характеру глобального масштабу, які стосуються конфіденційності, конкуренції і оподаткування.

По-друге, нові технології трансформують набір навичок, необхідних для роботи. Знижується попит на менш кваліфікованих працівників, функції яких можуть виконувати машини. Водночас, зростає попит на розвинені когнітивні навички, соціально-поведінкові навички, а також на поєднання навичок, які зумовлюють здатність до адаптації.

По-третє, картина робіт, що витісняють людей з робочих місць, пригнічує. Разом з тим, загроза, яку нові технології представляють для робочих місць, перебільшена – історія вже не раз давала такий урок.

По-четверте, у багатьох країнах, що розвиваються, велике число працівників, як і раніше, зайнято малопродуктивною працею, часто – в компаніях неформального сектора, доступ яких до нових технологій незначний. Показники неформальної зайнятості в останні два десятиліття залишаються високими, незважаючи на поліпшення нормативно-правових умов для ведення бізнесу. Так, частка працівників, зайнятих в неформальному секторі, досягає в деяких країнах з ринковою економікою, що формується, 90%. В цілому в цих країнах в неформальному секторі економіки зайняті приблизно дві третини робочої сили. Показники неформальної зайнятості залишаються на подив стабільними, незважаючи на зростання економіки і зміну характеру праці.

По-п'яте, технології і, зокрема, соціальні мережі впливають у багатьох країнах на сприйняття нерівності, що посилюється. Люди завжди прагнули підвищувати якість свого життя і брати участь в економічному зростанні, свідками якого вони є. Можливість зіткнутися завдяки соціальним мережам і іншим цифровим

засобом зв'язку з різними, часто принципово різними стилями життя й можливостями тільки посилює це почуття. Там, де спрямування поєднуються з можливостями, складаються сприятливі умови для стійкого економічного зростання в інтересах усіх верств населення. Але в умовах нерівності можливостей або невідповідності існуючих робочих місць набутих навичкам наслідком розчарування можуть стати міграція або фрагментація суспільства. Кризові ситуації з біженцями в Європі, мігранти, що біжать від війни, з Сирійської Арабської Республіки і «арабська весна» – усе це очевидні прояви такого сприйняття.

Як зазначалося вище, у країнах з розвиненою ринковою економікою, автоматизація підвищує цінність когнітивних навичок вищого порядку. Для формування таких навичок потрібні міцний фундамент у вигляді людського капіталу і навчання упродовж всього життя. Аналіз показує, що в країнах з найнижчими на даний момент рівнями інвестицій в людський капітал продуктивність працівників майбутнього покоління буде на третину або навіть наполовину нижча, ніж могла би бути, якби люди були абсолютно здорові й здобували якісну освіту.

Темпи впровадження інновацій будуть і далі наростати. І Україні для забезпечення своєї конкурентоспроможності в економіці майбутнього необхідно буде діяти швидко. Щоб використати переваги нових технологій і пом'якшити найбільш гострі з породжуваних ними проблем, необхідно здійснювати інвестиції у своїх громадян – перш за все, в освіту і охорону здоров'я, які є наріжним каменем людського капіталу. Тож можна стверджувати, що за умов глобалізації і, особливо, – четвертої промислової революції – категорія «гідна праця» набуває нового сенсу та особливої цінності.

Висновки та рекомендації.

1. Для подальшого успішного розвитку України необхідне визначення системи ціннісних орієнтирів українського суспільства, яка зазнає еволюції за умов глобалізації. Держава має сприяти всебічному розвитку особистості, інвестуючи у людський капітал, та пропагувати у суспільстві європейські цінності за умов збереження національного культурно-історичного ландшафту.

2. На цінності та ідеали української культури значною мірою вплинули глобалізація та четверта промислова революція. Глобалізація не тільки змінила традиційні цінності, а й сформувала відносно нову групу цінностей, як то: здатність адаптації до змін в умовах праці, до інформаційних потоків, інноваційна сприйнятливість, інноваційно-впровадницька орієнтація, володіння сим-

волічною мовою тощо. Саме ці цінності великою мірою визначатимуть найближчим часом успіх в глобальному світі.

3. Глобалізація й четверта промислова революція значною мірою змінюють ринок праці, основними тенденціями на якому виступають: розвиток штучного інтелекту та витіснення ним фахівців, що займаються інтелектуальною рутинною; розвиток горизонтальної кар'єри; необхідність навчатися все життя; рання профорієнтація; автоматизація підбору персоналу, роботизація тощо. Четверта промислова революція вплине на ринок праці за такими трендами: збільшить кількість робочих місць кращої якості, забезпечених соціальним пакетом; поширить безробіття, викликане технологічними змінами в структурі виробництва; приведе до ліквідації багатьох існуючих спеціальностей; підвищить вимоги до рівня кваліфікації працюючих на нових робочих місцях; потребуватиме перепідготовки працюючих за новими професіями; збільшить розміри інвестицій для створення нових робочих місць; посилить вимоги адаптації системи освіти до потреб глобалізованого ринку праці; підвищить залежність зростання заробітної плати від росту продуктивності праці; посилить соціальний захист працюючих та дотримання їх соціальних прав. Всі ці зміни на ринку праці створять нові можливості для людини, що, своєю чергою, позитивно вплине на соціально-економічний розвиток людства за умов глобалізації.

4. Зі зміною характеру праці все більша увага дослідників зосереджується на понятті компетентності, компетенцій. Передбачається, що замість професії в сучасному розумінні людина володітиме набором різних компетенцій і навичок, таких як *hard skills* (навички роботи переважно з машинами) та *soft skills* (навички роботи з людьми і паперами). Нового сенсу набуває категорія «ціннісно-сміслові компетенції» як компетенції, пов'язані з ціннісними орієнтирами учня, його здатністю бачити і розуміти навколишній світ, орієнтуватися в ньому, усвідомлювати свою роль і призначення, уміти обирати цільові та смислові установки для своїх дій і вчинків, приймати рішення.

5. За умов глобалізації і, особливо, – четвертої промислової революції – категорія «гідна праця» зазнає еволюції під впливом інновацій і технологій. Роботи беруть на себе виконання тисяч рутинних операцій і можуть витіснити безліч низькокваліфікованих робочих місць у розвинених країнах і країнах, що розвиваються. Одночасно з цим передові технології відкривають нові можливості, створюючи умови для появи нових і трансформації існуючих робочих місць, нарощуючи продуктивність і підвищу-

ючи ефективність надання громадських послуг. Тобто «гідна праця» набуває особливої цінності.

6. Основними пріоритетами Української держави для подальшого ефективного розвитку за умов глобалізації виступають:

здійснення інвестицій у людський капітал, передусім, у навчання дітей дошкільного віку, щоб сформувати у них, на додаток до основних, когнітивні й соціально-поведінкові навички більш високого порядку;

підвищення ефективності соціального захисту (встановлення гарантованого мінімального рівня надійного соціального захисту; зміцнення системи соціального страхування, доповнене реформою нормативної бази ринку праці);

створення робочих місць в офіційному секторі економіки (найбільш ефективна політика, яка відповідає здійснюваній Міжнародною організацією праці Програмі гідної праці й дозволяє користуватися перевагами технічного прогресу);

моніторинг світових тенденцій в науці і техніці; державне регулювання й інституціональне оформлення розвитку цифрової економіки;

забезпечення розширення та урізноманітнення інженерних спеціальностей у ВНЗ України, розробка програм заохочення абітурієнтів до набуття технічної освіти;

розробка програм навчання (перепідготовки) трудових кадрів новим технологіям, організація навчальних курсів, тренінгів, коучингів, курсів профорієнтації в технопарках і технополісах для дітей і молоді;

організація освіти впродовж життя з можливістю для людини будь-якого віку та рівня освіти опанувати суміжну або навіть зовсім нову для неї спеціальність (базою для такої діяльності можуть виступити вже існуючі курси при центрах зайнятості).